

תורה והוראה

קוראים יקרים!

פרשת השבוע, המביאה אותנו לסף הכניסה לארץ ישראל, פותחת באזכור מסעי בני ישראל במדבר סיני.

לפי דעת כמה פוסקים, כפי שהובא במגן אברהם (תכה, ה, בשם צרור המור), אין להפסיק באמצע קריאת המסעות. מניין המסעות הינו ארבעים ושניים, כנגד שם הקדוש בן מ"ב, ואין להפסיק באמצע 'קריאת השם'. רוב הקהילות אמנם לא נהגו כן, אך ישנם קהילות שמקיימים מנהג זה, ומקפידים שלא להפסיק באמצע מסעות בני ישראל. מהי החשיבות של מניין המסעות, וקדושת השם השורה עליהם?

היעד של בני ישראל היוצאים ממצרים היה כניסה לארץ ישראל, מקום קיום המצוות ובניין המקדש. ישנם מספר פוסקים המעידים על כך שהמצוות ניתנו לישראל על מנת לקיימן בארץ: "וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקיכם ללמד אתכם, לעשות בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה" (דברים ו, א). כדברי הרמב"ן (ויקרא יח, כה), קיום המצוות בחוץ לארץ מהווה הכנה בלבד לקיומן בארץ ישראל.

מאמר השבוע מתמקד בפנים נוספים של האמת ושקר, ובפרט בשאלה של הגזמות, תארים, וגילוי סוד. האם מותר לאדם להשתמש בגוזמאות ובתארים שאינם נכונים? איך הדבר משתקף במסמכים משפטיים ובמתן עלייה לתורה? האם מותר לשקר כדי להימנע מגילוי סוד? בשאלות אלה, ועוד, נעסוק במאמר השבוע.

אמת ושקר: הגזמות, תארים וסודות

בחשיבה אודות העקרונות של אמת ושקר, חשוב לזכור ולהזכיר שהתקשורת בין אנשים תלויה בשפה המקובלת שבה הם משתמשים. גבולות האמת והקשר נקבעים, אפוא, על-פי כללי השפה, ויותר מכן על-פי ההבחנות הדקות של שימוש היומיומי במילים וביטויים שונים.

למשל, כאשר יצרן מביח לספק ולון בצבע "זית", ברור שעליו לספק ולון בצבע "ירוק-זית". הוא אינו יכול לספק ולון שחור בטענה שמחצית מהזיתים שבעולם הם שחורים, ואם יעשה כן נוכל להאשים אותו ברמאות ונוכלות. אמנם יש זיתים שחורים, אבל כאשר מדברים על "זית" כצבע, הכוונה לצבע ירוק ולא לשחור.

המקרה האמור הוא כמובן פשוט וברור, ואינו דורש כל ראייה וסמך – אך ישנם מקרים פחות פשוטים, ובמאמר הנוכחי נדון בגבולות המשתנים של אמת ושקר התלויים בסגנון ביטוי, בהגזמות ובתארים. איך הדבר משתקף במסמכים משפטיים, ובעלייה לתורה? בנוסף, האם מותר לשקר כדי לשמור סוד? בשאלות אלו, ועוד, נדון בהמשך הדברים.

השימוש בהגזמות

כיון שהאמת והשקר תלויים בתבניות שפה, מותר להשתמש בהגזמות, בתנאי שאין הכוונה לומר דבר שקר, אלא רק להדגיש את הנקודה ולהעצימה.

ברוח זו אנו מוצאים בכמה מקומות שחז"ל משתמשים במודע בגוזמאות, כדי להבליט ולהדגיש את מאמריהם. למשל, במסכת בבא מציעא (דף לח, א) נאמר שאמרת חז"ל "רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חברו" נאמרה על-דרך גוזמא, ואינה משקפת את היחס האמתי. כאשר ר' יהושע בן לוי קבע שמי שמוכר את עבדו לעובד כוכבים נקנס על למאה בדמיו (מאה פעמים השווי של העבד), דנה הגמרא (גיטין מד, א) אם מדובר בגוזמא או שלא (עי' שם ברש"י).

לפי דעה אחת בחז"ל, התורה משתמשת ב"לשון בני אדם", גם כאשר מדובר במילה שנראית מיותרת או כאשר המשמעות היא אי-דיוק מסוים (עי' למשל נדרים ג, ב). דוגמא אחת לכך היא בתחום הגוזמאות, כאשר התורה מציינת "ערים בצורות בשמים" (עי' חולין צ, ב) – ביטוי המבליט את עוצמת הערים, למרות שמיקומן אינו כמובן בשמים ממעל.

בנסיבות מסוימות נכון להשתמש דווקא בגוזמאות, כאשר אלמלא ההגזמה לא יבין השומע את

משמעות הדיבור לאשורו. למשל, כאשר רוצים לספר על בחור (לצורך בירור בשידוכים) שהוא חרוץ, ייתכן שלא כדאי להסתפק בתיאור "חרוץ", שאינו מחמיא במיוחד – איזה בחור אינו "חרוץ"?! כדי להדגיש שהוא באמת חרוץ, ייתכן שיש להדגיש שהוא "חרוץ מאד". גם אם במובן הליטרלי אין הדבר נכון, הרי שיש בו צורך כדי לוודא שהאמת תובן כהלכתה.

השימוש בתארים מופלגים

על אותה המשקל, מותר להשתמש בתארים שונים כגון "הרב", "הגאון", וכדומה, גם כאשר הדמויות הרלוונטיות אינן באמת ראויים לאותם התארים, כיון שזוהי הדרך המקובלת לכבד אותן לפי מעמדן הציבורי. כן מותר לאדם לציין את תלמידו כ"בני" או "אהובי" – כמובן בהקשר המתאים – כפי שאנו מוצאים באינספור מקומות בספרות חז"ל (המילה אינספור גם מהווה דוגמה לאותו עיקרון).

בעניין זה של שימוש בתארים, יש לציין את מה שציין השדי חמד (אות חי"ת, ערך חנופה) "עצה טובה קמשמע לן לכתוב תואר גאון לכל אשר בשם רב יכונה כי העדר תואר זה נחשב להעדר כבוד בדורינו". השדי חמד ממשיך להאריך בנושא, שמא יש בכך משום חנופה, ושמא ייתכן שריבוי תארים למי שאינו ראוי להם יכול להביא לידי מכשול.

השדי חמד גמר בדעתו שלא להפליג בתארים, ושאל בכתב את דעתו של הרב יוסף זכריה שטרן (אב"ד שאוועל). הלה השיב שאין חשש בהפלגה בתארים (וציין כראיה לדבר את דברי בית הלל שיש להלל את הכלה כ"כלה נאה וחסודה" גם אם אין בה מעלות אלו), והביא מכמה פוסקים ש"אין לגנות למשבח שמשבח בתוארים שאין לו, שכן עמא דבר".

מנגד, אסור לאדם להוסיף לעצמו תארים פיקטיביים שעשויים להעביר רושם שאינו נכון ביחס למעמדו של אדם. אין אפוא להמציא לאדם תואר ד"ר שאינו נבון במציאות, ואסור לסופר המבקש להוקיר את ספריו להוסיף לעצמו תארים שאינם נכונים. מנגד, מותר לו להשתמש בשם בדוי, כמקובל, ובתנאי שלא יגנוב בכך את שמו של אחר לצורך קידום מכירות.

מסמכים משפטיים

גם כאשר מדובר במסמכים משפטיים, אנו מוצאים ברמ"א (חושן משפט מב) שיש להכשיר מסמך המציין בן מאומץ כ"בן", או את האבא המאמץ כ"אב", מפני שבן מאומץ או אב מאמץ ראויים הם לאותם תארים (כך הדין במשפט התורה, והכלל יהיה תקף בדרך כלל גם במשפט העמים).

בנוסף לכך, מבואר בגמרא שמקומות מסוימים היו מנפחים את סך הכתובה – לפעמים עד כפליים הסך האמתי – כדי לכבד את הכלה ואת האירוע (בבא מציעא קד, ב). כיון שמנהג המקום ידוע לכל, ואין בכך חשש לעיוות הדין, אין כל איסור ברישום ה"כוזב" בכתובה. בדומה לכך, המוהר שניתן על-ידי הכלה לעתים צוין כסך גבוה משווי האמתי (כתובות סו, א).

על אותה הדרך, מותר לאדם לעשות שימוש בסיפורים ואנקדוטות כדי להבהיר את דבריו, גם אם הסיפור אינו מדויק או נכון. עדיף להבהיר או לרמוז שמדובר בסיפור שאינו אמתי, וניתן להקדים את הסיפור במילה "מסופר" כדי להימנע מחשש שהוא ייתפס כסיפור אמתי. גם בסיפורי חז"ל, רבים מן המפרשים סבורים שישנם מעשיות וסיפורים שאינם סיפורים היסטוריים, כגון האגדות המופלאות של רבה בר בר חנה (בבא בתרא עג-עד), אלא נכתבו כדי להסתיר בחובם סודות התורה (עי' בכך ברמח"ל, מאמר הגדות; רמב"ם, פירוש המשנה, פרק חלק).

עלייה לתורה

ביחס לעליות לתורה, אנו מוצאים בפוסקים שיש להקפיד על שימוש בשמות הנכונים של הורי העולה.

על מנת להגיע לארץ, היה צורך לעבור את כל מסעות המדבר. תכליתם של המסעות, מעבר להיותן עונש על מעשה המרגלים, אינו מתגלה בתורה. אין אנו יודעים את עניין המקומות בהם שהו בני ישראל, ואת הזמנים המשתנים ששהו בכל מקום ומקום. אולם, שמו של הקב"ה העולה מתוך קיבוץ המסעות מעיד על כך שלכל מסע היה תפקיד מהותי.

רק לאחר שבני ישראל עברו את כל המסעות, הושלמה ההכנה הנדרשת לכניסה לארץ. עם סיום המסע המ"ב והשלמת שם ה' העולה מתוכם, הוכן העם להשראת השכינה, ולכניסה לארץ.

עם הכניסה לחודש אב, בזמן אשר גלינו מארצנו ונחרב בית מקדשנו, זוהי נחמתנו. גם בהילוכנו במדבר העמים, מעם לעם וממדינה למדינה, ממכה למכה ומרדיפה לרדיפה, אין לנו לב להבין וכלים לנחם את תכלית המסע. למה נצרך כל הסבל והכאב? לשם מה נצרכנו להיות מגורשים, דחויים, והרוגים בכל מקום ובכל משך גלותנו?

לשאלות אלו אין לנו תשובה. אבל אנו מתנחמים במ"ב מסעות בני ישראל. כמו שלכל מסע ממסעות המדבר היה תכלית, וכולם יחד משלימים את שם ה' – כך לכל מסע ממסעות הגלות יש צורך ותכלית, ורק בהיקצבם יחד חוזרים אנו לארצנו.

תפילתנו ותקוותנו שיאמר ה' די לצרותנו, יחיש גאולתנו ופדות נפשנו, ויביאנו בקרוב לארצנו בבניין בית המקדש, במהרה בימינו אמן.

הסיבה העיקרית לכך היא שלשם המשמש בעלייה לתורה יש השלכות הלכתיות רחבות, כגון לעניין דיני ירושה, הלכות גיטין (בהן מביאים ראייה משמו של אדם כפי שנקרא לעלייה לתורה – עי' בפתחי תשובה, אבן העזר סימן קכט), וכך הלאה (שו"ת צור יעקב סימן לג; עי' שו"ת מנחת יצחק ח"ד, סימן מט). אך בנוסף לטעם זה, כתב בשו"ת בניין ציון שקריאת אדם לתורה בשם שאינו נכון כרוך באיסור של "מדבר שקר תרחק".

מנגד, כפי שראינו כבר במאמרים קודמים, מותר לאדם לשקר כדי להימנע מבושה, וכן לצרכים חיוניים נוספים. מכאן אנו מוצאים (רמ"א, אורח חיים קלט, ג) שכאשר אדם ממיר את דתו, יש לקרוא לבנו על שם סבו, ולא על שם אביו, כדי שלא לביישו ברבים (אבל אם כבר הורגל להיות קרוי על-שם אביו, אין לשנות, כי השינוי יגרום לו לבושה). כאשר שמות ההורים או הסבים אינם ידועים, יש לקרוא לו "בן אברהם".

שמירת סודות

יישום שכיח של דיני אמת והשקר הוא בתחום של שמירת סוד. כולנו מכירים מקרים שבהם אדם מבקש מאתנו לשמור על מידע מסוים בסוד – כגון אירוסין עתידיים, שינוי במקום עבודה או מוסד לימודי, וכן מידע רגיש אחר – כאשר אדם אחר, מתוך סיבות טובות או סתם סקרנות, מבקש מאתנו לגלות את המידע.

האם מותר, בנסיבות אלה, לומר דבר שקר כדי להימנע מגילוי המידע המסווג?

ביחס לגילוי סודות, אנו מוצאים בספר משלי כי "הוֹלֵךְ כְּכִל מְגַלֵּה סוֹד וְנִפְאֵר רֹחַ מְכַסֶּה דָבָר" (יא, יג). מכאן נראה שאסור לאדם לגלות סודות. הפסוק אמנם אינו מופיע בתורה, אלא בספר משלי (כתובים), ואין בו איסור מפורש (המילה "לא" אינה מופיעה), אך עדיין די ביחס השלילי של הפסוק כדי להתיר את השקר לצורך הימנעות מגילוי סוד.

כפי שראינו כבר, מותר לאדם לשנות מן האמת כדי להימנע מאיסור או מהתנהגות שלילית כגון גרימת בושה ואי-נוחות. על אותו המשקל, נדמה שמותר לשקר כדי להימנע מגילוי סוד. ואם זאת, כדאי להקדים כמה שורות כדי לברר את האיסור או הפגם של גילוי סוד.

האיסור על גילוי סוד

ביחס לאיסור או פגם המבואר בפסוק האמור, יש להדגיש שהגמרא מציינת את הפסוק לעניין אחר, הקשור דווקא להלכות דיינים.

אם שניים מתוך שלשה דיינים מסכימים על פסק-דין מסוים, ואילו הדיין השלישי אינו תמים-דעים עם פסק-הדין, אסור לדיין היחיד להכריע, עם יציאתו מבית הדין, שהוא לא הסכים לפסק-הדין. הסיבה לכך היא: "הולך רכיל מגלה סוד" (סנהדרין כט, לא; לעתים יהיה בכך אף איסור לשון הרע, כמבואר בספר חפץ חיים).

הלכה זו נפסקה בשולחן ערוך (חושן משפט יט). לפי שו"ת חוות יאיר (המובא בפתחי תשובה, שם), אף מוטל על הדיין השלישי (שאינו מסכים

לפסק-הדין) לחתום על הפסק, חרף התנגדותו האישית להכרעה. אולם, הגם שהפסוק נדרש על מקרה מסוים, יש להניח – בדומה לדיני שקר באופן כללי, בהם האיסור העיקרי נאמר דווקא על שקר במסגרת של בית הדין, ועדיין נגזר מכך איסור שקר (ברמת חומרה פחותה) באופן כללי – שאסור לגלות סודות גם שלא במסגרת של בית הדין. הנחה זו אף מופיעה בספר חפץ חיים (באר מים חיים פרק ב, הערה טז).

בנוסף לכך, אנו מוצאים איסור מפורש בגמרא על גילוי סודות, כמבואר במסכת יומא (דף ד, ב): "מניין לאומר דבר לחבירו שהוא ב'בל יאמר' עד שיאמר לו 'לך אמור' – שנאמר (ויקרא א, א), 'וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר'".

מעבר לחובה לשמור סוד, בכנסת הגדולה (סמ"ג ט) מציין חידוש מיוחד שניתן ללמוד מהפסוק המובא בגמרא. הקב"ה לא ציווה על משה רבנו לשמור את דבריו בסוד. למרות זאת, די בעובדה שהדברים נאמרו בפורום אינטימי, אחד על אחד, כדי להקים צורך באישור מיוחד טרם גילוי הדברים לאחרים. מכאן שבוודאי שאין להעביר מידע שנאמר בפירוש שהוא סודי.

יש לציין שלדעת המאירי בסוגיה, מדובר ב'מידת חסידות' ולא באיסור, וכן עולה מדברי המהרש"א. ואולם, בסמ"ג (לא תעשה ט) מוזכר העיקרון כאיסור (תורה) גמור, וכן עולה מדברי השאלות (מצווה כז). האיסור אף מוזכר במגן אברהם (סימן קנו) ובחפץ חיים (שם).

לאור האמור, ברור שמותר (וחובה) לומר דבר שקר כאשר האדם יוכל בכך להימנע מגילוי סודותיו של אחרים (למשל, כבר הזכרנו בעבר שמותר לבחור להסתיר פגישת שידוכים על-ידי שינוי מן האמת; על אותו המשקל, יהיה מותר לשנות מן האמת כדי להסתיר את פגישתו של חבר, כאשר הלה מבקש לשמור אותה בסוד).

כאשר אין די באמירת "איני יודע" (שכן לפעמים יש בכך גילוי הסוד למחצה), יש להיזהר לומר כל מה שנצרך כדי לוודא שהסוד לא יתגלה.

דברי תורה ורפואות

מעניין לציין שהפסוק בעניינו של משה רבנו, משם נלמד (במסכת יומא) האיסור על גילוי סוד, מתייחס לגילוי של דברי תורה. בשו"ת משנה הלכות (ח"ה, סימן קצד) למד מכאן שגם ביחס לדברי תורה, יש לכבד את רצונו של המדבר לשמור את דבריו – חידושי תורה – בסוד. כך הדבר – כן לכאורה – אפילו ביחס לחידושי תורה שיש בהם השלכה הלכתית. בכך יש כמובן חידוש גדול, שכן יש לטעון מנגד שדברי תורה אינם 'שייכים' לאף אדם, ולא ניתן לאסור על גילויים לאחרים.

אנו מוצאים יוצא מן הכלל לעיקרון של גילוי סודות ביחס לגילוי רפואות, כפי שעולה מדברי הגמרא (עבודה זרה כח, א). התלמוד מספר על ר' יוחנן, שנתן את הבטחתו למטרוניתא אחת שלא יגלה את הרכיבים של תרופה סודית שבכוחה לרפא מחלה קשה. בתנאי זה, ולמטרת שימוש אישי בלבד, גילתה האישה לר' יוחנן את סוד התרופה. למחרת, ר' יוחנן חזר בו מהבטחתו, ופרסם את התרופה ברבים.

אפשרות אחרת היא שאין איסור על גילוי סוד כאשר הדבר נוגע לבריאותם של רבים. המפתחות של בריאות וחולי, כמו מפתחות החיים והמוות, מצויים בידי של הקב"ה. לאחר שרופאה מתגלה, יש למסרה לרבים, ולא להחזיקה לצורך רווח אישי. אין הכוונה בכך להוראה הלכתית למעשה, אלא לאפשרות נוספת להבין את דברי הגמרא. בנוסף על כך, הגמרא מסיקה שיש פיקוח נפש בחולי המדובר (ולכן היה מותר לר' יוחנן לחזור בו מהבטחתו). לאור מסקנה זו, ניתן להבין אף את ההיתר לגלות סוד.

הגמרא דנה בבעיה של אי-שמירת ההבטחה, אך אינה עוסקת בשאלה של שמירת סוד: איך הותר לר' יוחנן לגלות את הרפואה הסודית? ניתן מצד אחד לחלק בין סוד העובד בדיבור לבין רפואה סודית: ייתכן שהאיסור הנלמד מדיבורו של הקב"ה מתייחס דווקא לדברים הנאמרים בעל-פה. מנגד, העיקרון של "פטנט" האוסר על אחרים להעתיק ולהעביר אינו מצוי בהלכה, וממילא אין איסור על העברת סוד התרופה. יש לציין שהפוסקים העוסקים בזכויות יוצרים אינם מציינים את האיסור על גילוי סוד – אך ניתן בהחלט לומר שהסיבה לכך היא עיסוקם באיסורים חמורים מכך.

ש"ת הלכתי

מתוך השאלות שנשאלו באתר האינטרנט din.org.il בשבוע האחרון

חידוש בגדים בימי בין המיצרים

שאלה:

אני כעת נמצאת במחסור חמור של בגדים ראויים ללבישה אני רוצה לצאת לקנות אבל יש בעיה לחדש בגלל שאסור לברך שהחינו אבל את האמת שאנחנו ממש לא עושים את זה! אנחנו לא מברכים שהיינו כשאנו לובשים בגדים חדשים! (או שזה בכלל בעיה לכשעצמה..) אז לסיכום: מותר לי ללכת לקנות וללבוש? או שאולי אחדש בשבת? (ילבש את הבגד בשבת לזמן קצר?) אשמח לתשובה מהירה ומאירה!

תשובה:

שלום רב,

בגדים פשוטים שלא מברכים עליהם שהחינו כמו בגדי יום חול רגילים אפשר לקנות וללבוש [חולצה פשוטה חצאית], בגדים מכובדים יותר או של שבת, אינני יודע מדוע אתם לא מברכים עליהם, אבל בכל מקרה המנהג להמנע מלחדש בימים אלו. ראה אליה רבה ס' תקנא ס"ק יז וערוך השולחן שם שהחמירו בזה אפילו בשבת שמותר לברך שהחינו, וכל שכן בימי החול. בשעת הדחק גדול אפשר להקל בהתחשב בכך שהמשנה ברורה התייר לברך שהחינו בשבתות, ונמצא לדבריו שהבעיה אכן היא רק הברכה, ומי שלא מברך רשאי ללבוש.

להתגלח לכבוד שבת בימי בין המצרים

שאלה:

האם מותר גילוח בבין המצרים ביום שישי ליכבוד שבת (יש בר מצוה לאח)?

תשובה:

שלום רב,

למנהג האשכנזים יש בזה מחלוקת. הפרי מגדים (ס' תקנא א"א ס"ק יד) כתב שלדעת הרמ"א שאין מסתפרים מ"ז בתמוז מותר להסתפר לכבוד שבת. ובכף החיים שם הביא שלדעת הרמ"א אסור. ומנהג היום שאסור להסתפר מ"ז בתמוז כולל לכבוד שבת. ולדעת הספרדים ודאי שמותר. שיהיה הרבה מזל טוב

היכרות בין אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות

שאלה:

אני לומד באוניברסיטה. הכרתי מהלימודים מישהי חילונית וחשבתי להכיר אותה לחבר שלי שגם חילוני. האם מותר הדבר?

תשובה:

שלום רב,

ראה במקורות שהדבר אסור. יתכן שיש בכך איסור לפני עיוור שאתה מכשיל אותו באיסור זנות ונדה. וגם איסור מסייע לדבר עבירה

מקורות:

בש"ת משיב דבר לגאון הנצי"ב (ח"ב סי' לב) נשאל בשאלה זו. והאריך לבאר את שיטת הראשונים באיסור מסייע לדבר עבירה. והעולה מדבריו שלשיטת התוס' והרא"ש אם הם לא יעברו על האיסור מיד, מותר לסייע להם ואין בכך איסור מסייע לדבר עבירה, אולם עדיין יש איסור לפני עיוור, אבל איסור זה כידוע שהוא רק באופן של "תרי עברא דנהרא" כלומר, שללא העזרה שלך הם לא יכולים להגיע לאיסור. ולכן מסקנתו שלמרות שהם לא ישמרו נדה, מאחר שהאיסור הוא לא מידי, ואין בכך "תרי עברא דנהרא", מותר.

אולם לשיטת רש"י והר"ן שגם אם האיסור אינו מידי אסור לסייע להם, והתירו את זה רק במקום ששיך הטעם מפני דרכי שלום" יהיה אסור לשדך ביניהם. אלא אם כן זה תחום עיסוק ובכך הוא מתפרנס שענין של פרנסה כדי חייו שווה לטעם של מפני דרכי שלום, אבל בחנם יהיה אסור לשדך ביניהם לשיטתם.

אולם קצת צ"ע מדוע אין זה נחשב למקום שאין תרי עברא דנהרא, הרי ללא הסיוע שלך הם לא יפגשו אחת את השני. אולם כנראה כוונתו מאחר שמן הסתם הם יכולים ופגשו אנשים ונשים אחרים ואחרות, ויעברו איתם את האיסור, א"כ אין זה נחשב לתרי עברא דנהרא. וצ"ע מה החילוק בין זה לבין השטת כוס יין לנזיר שזה נחשב לתרי עברא דנהרא.

ועי' עוד בשו"ת אגרות משה ח"ט אבה"ע סי' ו', שציידד לאסור לסדר קידושין למי שלא ישמור נדה, ובקושי רב התיר באופן שאם לא יסדרו להם קידושין הם ילכו לקונסרבטיביים. וראה עוד באגר"מ ח"ד אבה"ע סי' פז שהביא את דברי הנצי"ב הנ"ל וחילק בין סיוע לשידוכים שאינו ישיר לאיסור, לבין סיוע בקידושין.

הבדלה בתשעת הימים / הבדלה כשתשעה באב חל במוצאי שבת

שאלה:

בס"ד

שלום רב

האם במוצאי שבת קודש שאחרי ראש חודש אב יש להבדיל על כוס יין ולשתות מהיין ?

לפי מה שידוע לי אסור לשתות יין אלא רק בשבת מראש חודש אב.

בנוסף, כיצד מבדילים במוצאי שבת ט' באב ?

האם מותר לאכול בשר עוף / וודו בראש חודש אב ? והאם מותר לאכול בשר בסעודה רביעית אחרי ההבדלה ?

תודה.

תשובה:

שלום רב

בשו"ע סי' תקנא סעי' י התיר לשתות מיין של מצוה, על פי המהרי"ל בס' טו, אולם הרמ"א שם כתב שלכתחילה יש לתת לקטן לשתות. וראה משנה ברורה שם שמדובר בקטן שהגיע לגיל חינוך ברכה ולא הגיע לכלל חינוך לאבלות. מכל מקום כפי שאני מבין אין לך ילד קטן באיזור ואת יכולה לשתות בעצמך. אך לכתחילה יש להמנע מלעשות הבדלה בשבת זו על יין ממש ויש להעדיף מיין ענבים שאינו משמח. וכ"כ בשלמת חיים סי' רכד שיבדיל על יין או מיין ענבים ולא על חמר מדינה, וידוע שכן הוראת החזון איש שאף אם אין לו קטן יבדיל על יין, כמובא בס' ארחות רבינו. אולם רבים נוהגים להבדיל על בירה משום שהיא חמר מדינה ובדיעבד ניתן להבדיל עליה, וכל יעשה בזה כמנהגו.

במוצאי שבת הבאה ליל תשעה באב לא מבדילים, רק חולה מבדיל, וההבדלה תערך במוצאי התענית.

לא אוכלים בשר אפילו בראש חודש [אשכנזים, הספרדים יש שהקלו בזה] ולא בסעודת מלוה מלכה.

מקורות:

דיני הבדלה בשבת תשעה באב [שבתהבאהלא זו הקרובה] רבים הם, ולא נקיף את כולם, אלא נסתפק בציון עיקרי היסודות והדינים בקצרה. כיון שאי אפשר לשתות את היין של הבדלה במוצאי השבת, עולה השאלה: איך יש לקיים את מצוות הבדלה. בתפילת עמידה אומרים את תפילת 'אתה חוננתנו', ובכך יוצאים ידי חובת הבדלה בתפילה, בנוגע לחובת הבדלה על הכוס, נאמרו שלש שיטות עיקריות.

יש אומרים שיש להבדיל במוצאי שבת, ולתת לקטן לשתות. כדרך זו כתב ב'ספר המנהיג' (תשעה באב, סימן כא), ומבאר שאין חשש שמא הקטן יתרגל בעתיד לכך, כי דבר זה הוא חריג ואינו מתרחש בכל שנה, וגם שאינו אלא איסור דרבנן, ואין לגזור בו. אולם, המאירי (תענית ל, ב) סבור שגם בכך יש לחשוש מצד הקטן, "דילמא אתי למיסרך". גם הרמב"ן (תורת האדם) דוחה שיטה זו.

לדעת הגאונים עושים הבדלה במוצאי יום ראשון, דהיינו במוצאי התענית, שהרי ממילא אין אוכלים עד יום ראשון בלילה. כן כתבו התוס' (פסחים קז, א, ד"ה אמימר), וכן הורו ראשונים רבים (מחזור ויטרי, סימן רסז; בה"ג, קידוש; ראבי"ה, ח"ב סימן תקכב).

לשיטת הרמב"ן (תורת האדם, עניין אבלות ישנה) אין לעשות הבדלה כלל, לא במוצאי שבת, ולא ביום ראשון. טעמו לכך הוא שכיוון שבמוצאי שבת לא היה ראוי להבדיל, הרי שנדחתה ההבדלה לגמרי. אין זה כמו אדם רגיל ששכח להבדיל במוצאי שבת, שיכול להבדיל עד יום שלישי, כי אדם רגיל היה חייב במוצאי שבת, ולכן ניתן לעשות תשלומין בהמשך – אבל כאשר לא היה כלל חייב, הרי שאין מקום לתשלומים.

והרמב"ן מוסיף שמסתבר שכך היתה התקנה מתחילה, שכחל תשעה באב במוצאי שבת לא תהיה כלל הבדלה, וכן כתבו בשו"ת הרשב"א (ח"א, סימן קיז), והריטב"א (תענית ל, ב; סוכה נד, ב), ועוד ראשונים.

[הרמב"ן גם מזכיר שיטה רביעית, שיש להבדיל בשבת עצמה, לאחר פלג המנחה, אבל לא מצאנו בראשונים מי שיאמר כן.]

למרות שיש דעות שונות בין הפוסקים, ב'שולחן ערוך' (תקנו, א) פסק שמבדיל במוצאי יום ראשון, כלומר במוצאי תשעה באב, וכך הדעה המקובלת להלכה (כמו שכתב הלבוש תקנו; מגן אברהם ס"ק ב; אליה רבה ס"ק ד; קיצור שולחן ערוך קכה, ו; חיי אדם קכו, ו). כן פסק אף ה'משנה ברורה' (תקנט, ס"ק לז).

בהבדלה שלאחר הצום אין לומר את הפסוקים "הנה א-ל ישועתי" (כשם שאבל אינו אומרם – שו"ת 'דברי מלכיאלי', ח"ו סימן ט).

במוצאי שבת מברכים על האש, אך לא על הבשמים (שולחן ערוך, תקנו, א). כיון שיש קצת ספק בנוגע לחובת נשים בברכת 'מאורי האש' (עי' ביאור הלכה, רצו, ד"ה לא יבדילו), עדיף שהבעל יברך ברכך זו עבור אשתו לפני שיוצא לבית הכנסת (לאחר זמן צאת השבת; עיין שש"כ, סב, הע' צח). מעיקר הדין, רשאי נשים לברך לעצמן (שש"כ, פרק סא, הע' ט; מנחת שלמה, ח"ב, סימן נג, אות ב).

חולה שאוכל בתשעה באב

חולה שאוכל בתשעה באב יבדיל קודם שיאכל. מי שצריך לאכול באמצע הצום, לא יבדיל מיד במוצאי שבת, אלא ימתין עד השעה שצריך לאכול (כף החיים ס"ק ט; שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סימן ל).

לדעת החיד"א (תקנו, ס"ק ג) חולה שמבדיל יכול אף להוציא את בני ביתו, ולפי זה אם קשה לחולה להבדיל, יכול הבריא להבדיל בשבילו, והחולה (או קטן שאינם צם) ישתה את היין. וכן כתב בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חי"ד, סימן מד) ובשו"ת 'משנה הלכות' (ח"ז, סימן לט).

בנוגע לקטן האוכל בתשעה באב, וחייב בהבדלה מדין חינוך חינוך, הסתפק בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה, עב) שמא צריך להבדיל לעצמו. אולם, המנהג הוא שאינו מבדיל, וכן כתבו בשם הסטייפלר (אחרות רבנו, ח"ב, עמ' קמה) ובשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שו"ת רבבות אפרים, ח"ג סימן שעא), ובעוד פוסקים (ראה שמירת שבת כהלכתה, פרק סב, סעיף מה; בשו"ת 'משנה הלכות', ח"ז סימן לט).

ויה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימנו, ויתהפך לנו צום החמישי לשמחה ויום טוב.